

Møntmester Paul Gulden og Frederik II-medaljen fra 1583¹

Af Ivar Leimus

Møntmesteren Paul Gulden havde en strålende omend noget omskiftelig karriere. Han stammede fra Annaberg i Saksen og kom til Tallinn (Reval) i Estland i 1556. Her blev han i 1559 møntmester for Den tyske Ordens sidste stormester i Livland, Gotthard Kettler. Senere kom han i byens tjeneste og besad jobbet som Tallinns møntmester indtil 1570. På en forretningsrejse til Narva, som på daværende tidspunkt var besat af zar Ivan den Grusomme af Rusland, blev han taget til fange af russerne, bragt til Moskva og sat i fængsel på Kreml. Paul Gulden blev reddet af tatarerne, som brændte Moskva i juni 1571. Han flygtede fra fængslet og kom tilbage til Tallinn i foråret 1572. Posten som møntmester var i mellemtiden blevet besat af en anden person, Urban Deyn II, og Paul Gulden forlod Tallinn i 1574. Efter en række år forskellige steder (sandsynligvis Riga, Annaberg, Gdansk (Danzig) og så videre) gik han i 1579 i den prøjsiske administrator Georg Friedrich I's tjeneste i Königsberg (Kalinigrad). Men da der ikke blev udmøntet i Königsberg ved denne tid, lånte administratoren sin møntmester ud til Frederik II af Danmark, som havde planer om at installere et møntvalseværk på Frederiksborg i 1581. Paul Gulden fremstillede mønter med den nye maskine i 1582-1584. Hans ansættelse ophørte i juli 1585, hvorefter han tog tilbage til Königsberg.²

Hans danske mønter er velkendte.³ Møntfremstilling var imidlertid ikke den eneste opgave, han skulle klare. 12. april 1583 modtog kongen et 'stykke', som rentemester Christoffer Valkendorf havde sendt til ham til godkendelse. Stykket var 'trykt' med det stempel, som møntmesteren havde fremstillet med kongens portræt. Kongen bad i et brev Valkendorf om at lade møntmesteren færdiggøre den anden halvdel, det vil sige bagsiden med en elefant med videre, ligesom på de andre medaljer, samt med den at 'trykke' 2 eller 3 medaljer, som skulle sendes til kongen til godkendelse.⁴

Det drejer sig om den berømte medalje med Frederik II's portræt på forsiden og en elefant på bagsiden. Første version var udført af kongens guldsmed Hans Raadt i 1581 (Fig. 1).⁵ Ifølge Galster er der derudover to let varierende forsider af medaljen fra 1582 (årstallet står på bagsiden). En af disse har Raadts signatur (sammensat HR) på højre arms afskæring og er altså ligeledes udfærdiget af ham (Fig. 2). Alle tre varianter af medaljen har forkortelsen ÆIS for *aetatis* på venstre arms afskæring, men en af dem bærer tillige årstallet 15 – 82 eller nærmere 83; det sidste tal er tvetydigt (Fig. 3).⁶

Årstallet 1583 er ikke nogen overraskelse, for Hans Raadt modtog guld til medaljefremstilling fra marts 1582 til april 1583.⁷ Imidlertid må den møntmester, der stod for forsidestemplet til medaljen, have været Paul Gulden, eftersom han var den eneste, der forestod udmøntninger de pågældende år. I brevet fik han ordre til at udfærdige også bagsiden af medaljen samt at fremstille prøve-eksemplarer til kongen. Man bør lægge mærke til, at kongen benyttede ordet *thrucke* i dokumentet. Det var det almindelige udtryk for valseprægning af mønter – med Paul Guldens egne ord *Truckerey, druckwerk, Druck Münzwerk*.⁸ Det indebærer, at i det

Fig. 1. 1581 medaljen.

Fig. 2. 1582 medaljen,

Fig. 3. 1582/1583 medaljen.

Alle fotos: Nationalmuseet, København.

mindste nogle af medaljerne må have været fremstillet på et møntvalseværk.

Efter nærmere undersøgelse af Frederik II-medaljerne, viser det sig imidlertid, at stykkerne fra 1581 og 1582 må være støbte, idet de har små spor af metalbobler mellem bogstaverne i indskrifterne.⁹ Det samme gælder for næsten alle medaljer fra Frederik II's tid. Der er muligvis en enkelt undtagelse, nemlig en medalje fra 1580, signeret af Hans Raadt.¹⁰ På grund af dens mindre diameter (2,4 cm) er netop dette værk hammerpræget med stempler, hvortil der er benyttet punsler til bogstaverne.

Hvad angår 1583-medaljen, bør man bemærke, at de to sider blev fremstillet hver for sig, før de til sidst blev sat sammen, således som det fremgår af kongens brev (og ligeledes af bevarede ensidede eksemplarer af andre

medaljer¹¹). Det var en almindelig fremgangsmåde også senere hen. Det kunne lette produktionsgangen. Det er imidlertid svært med det blotte øje at bedømme, om eksemplaret på museet i København er valsepræget eller støbt, idet både for- og bagside er blevet efterbearbejdet, hvilket kan have fjernet spor efter støbning.¹² For at være helt ærlig forekommer dette stykke mere støbt end valsepræget, i det mindste hvad angår forsiden. Det var dog ret almindeligt i datiden at fremstille en støbeform over en eksisterende medalje for derefter at fremstille yderligere eksemplarer.

Endeligt må man også tage i betragtning, at det nok ville have været umuligt at fremstille medaljerne med de normale valser, som Paul Gulden benyttede til at præge småmønter. De var beregnet til at fremstille tynde mønter med præg på begge sider på en gang. Man har svært ved at se for sig, at mellemrummet mellem valserne bare kunne justeres efter behov. Møntmesteren har måske opfundet en metode til at fremstille medaljer, eventuelt en slags skruepresse. På forskningens nuværende stade må vi imidlertid nøjes med at håbe på, at der en dag dukker en Frederik II-medalje op, der hævet over al tvivl kan påvises at være fremstillet mekanisk.

1 Forfatteren takker Jørgen Steen Jensen, Helle Horsnæs og Jens Christian Moesgaard for deres venlige hjælp med forslag og adgang til relevant dansk litteratur. Dansk bearbejdning: Jens Christian Moesgaard.

2 Se desuden Ivar Leimus, *Mintmasters as the Nodes of the Social and Monetary Network. The Life and Career of Paul Gulden (c. 1530–93)*, In: Anu Mänd, Marek Tamm (red.), *Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region*, Abingdon 2020, s. 279-299

3 Holger Hede, *Danmarks mønter 1541-1814-1977*, 3. udgave. Dansk Numismatisk Forening 1978, nr. 23-27, 28-29.

4 Som J. [Valkendorf, I. L.] och till Oss haffuer Skickitt, ett stycke effther thett Stempell, som mynthemestaren haffuer gjort med wor Contrafeye, att wij thett skulle see och ther om wor wilge wiidare lade Ether forstaa Tha Beda wij Ether och begiere, Att j lader Mynthemestaren gjöra thend Anden deell som hörer thill thend Andan siide ferdig, med Elefant och Anditt, som the Andre wore Contrafeyer ere, Och lader siiden thrucke och gjöra tho eller thre Contrafeyer ther med, och Oss tillsicker, Siiden wille wij Oss wiidere Erklere, huor effther wij ther med wille haffue skaffitt. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Sjællandske Tegnelser 1572-1660, vol. B57D (1581-1585), fol. 211 r.; cf. *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold (1584-1588)*. København 1906, s. 606; Julius Wilcke, *Renæssansens Mønt- og Pengeforshold 1481-1588*, København 1950, s. 404.

5 Galster, *Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533-ca. 1788*. København 1936, s. 20-21, nr. 25.

6 <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687180>; <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687182>; <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687181>.

7 Galster, *Danske og norske Medailler*, s. 21.

8 Stockholm, Rigsarkivet, RA ämnessamlingar 757.26, myntväsen, vol. 4; Emil Bahrfeldt, *Die Münzen- und Medaillen-Sammlung in der Marienburg*, I. Bd: *Münzen und Medaillen der Provinz Preussen vom Beginn der Prägung bis zum Jahre 1701*. Danzig 1901, s. 97.

9 <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687180>; <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687182>.

10 Galster, *Danske og norske Medailler*, s. 20, nr. 24; <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687178>.

11 Cf. <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/688127>.

12 <https://samlinger.natmus.dk/KMM/object/687181>.

Unionsmøde i Reykjavik udsat til der foreligger en nærmere afklaring på situationen omkring covid-19